

regelen van het militair gezag (inmiddels was immers order gegeven tot de terugtocht naar de Afsluitdijk) geen autobussen meer beschikbaar. Hoe dat zij: de vluchtelingen bleven in Leeuwarden. Hun onderbrenging baarde veel zorgen. Zij zagen er, na hun overhaast vertrek uit Westerbork, haveloos uit; besloten werd, hen maar in de eenvoudigste wijken van Leeuwarden in te kwartieren, 'hetgeen', aldus Koolhaas Revers, 'de nodige moeilijkheden veroorzaakte.' Bovendien toonden, toen Leeuwarden een dag later bezet werd, 'sommigen met het oog op eventuele gevolgen' 'een zekere angst om onder de gegeven omstandigheden aan Duitse Joden huisvesting te verlenen.' Anders gezegd: een deel van de kampbewoners werd op straat gezet. 'Met gebruikmaking van kleine logementjes en van de Joodse school' werd toen het huisvestingsprobleem opgelost.¹

Zo ging er met de evacuaties in den lande meer mis.

In ons vorig deel zetten wij uiteen dat de uitvoering van een grootscheeps evacuatieplan voorbereid was – plan dat, nauw aansluitend bij generaal Winkelmans krijgsbeleid, de strekking had om uit alle gebieden die geïnnundeerd zouden worden of waar men zware gevechten verwachtte, mens en dier af te voeren; behalve de bevolking van zestig gestichten zouden uiteindelijk ca. vierhonderdveertigduizend personen en meer dan honderddertigduizend koeien naar elders verplaatst en als regel binnen de Vesting Holland gebracht worden. Die transporten zouden gedeeltelijk per trein, gedeeltelijk per schip geschieden. Vele van de slooptransporten zouden plaats vinden via Dordrecht dan wel naar Rotterdam – maar op 10 mei werd in de loop van de ochtend duidelijk, dat voorshands geen schip Dordrecht zou kunnen passeren of Rotterdam aandoen. De militairen die de evacuaties dirigerden, hadden toen evenwel, volgens plan, hun orders al doen uitgaan. 's Morgens om kwart over vijf had het Algemeen Hoofdkwartier namelijk gelast dat de burgerbevolking uit het gebied van de Grebbelinie, de Betuwstelling en de Maas-Waalstelling zo spoedig mogelijk afgevoerd moest worden, ruim een uur later kwam opdracht tot evacuatie van het zuidfront van de Vesting Holland en van de Zanddijkstelling op Zuid-Beveland. Zo stond om half zeven al vast, dat meer dan honderddertigduizend burgers afgevoerd zouden worden, zulks met behulp van zes-en-veertig treinen, meer dan honderd binnenvaartschepen en meer dan tweehonderd botters.²

Het zou ons te ver voeren, de ervaringen van al deze en van andere groepen geëvacueerden gedetailleerd weer te geven. Laat ons één groep volgen: de inwoners van Wageningen – en dan kiezen wij een gemeente, 'waar de gehele

¹ Koolhaas Revers: *Evacuaties*, p. 266. ² A.v., p. 191–94.